

Mrázková, Hana

Sémantické pole mluvit s příznakem intenzity: problémy překladu

Opera Slavica. 2017, vol. 27, iss. 2, pp. 19-30

ISSN 1211-7676 (print); ISSN 2336-4459 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/136622>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Sémantické pole *mluvit* s příznakem intenzity: problémy překladu*

Expressive Verbs with the Meaning “to Speak”: Translation Problems

Hana Mrázková

(Olomouc, Česká republika)

Abstrakt:

Tento článek se věnuje překladu expresivních slovesných pojmenování s významem „mluvit“ z češtiny do ukrajinštiny. Důraz je kladen na úsilná slovesa, zejména na imitativní slovesa napodobující zvuky zvířat a lidí. Pozornost je zaměřena nejen na konkrétní ukrajinské ekvivalenty vyskytující se v překladech O. Zalužného, H. Sybirného a S. Masljaka, ale také na etymologii těchto slov a hledání nejadekvátnejších variant překladu.

Klíčová slova:

mluvit; překlad; expresivita; úsilná slovesa, imitativní slovesa

Abstract:

This article discusses translating verbal expressives meaning “to speak” from Czech to Ukrainian. Emphasis is placed on verbs expressing intensity, particular on onomatopoeias imitating the sounds of animals and humans. The article focuses not only on specific Ukrainian equivalents found in translations of O. Zalužnyi, H. Sybirnyi and S. Masliak, but also on the etymology of these words and finding the most adequate translation variants.

Key words:

to speak; translating; expressive verbs; intensity; onomatopoeic verbs

* Tato stať je výstupem grantového projektu IGA_FF_2015_019 *Kulturní a intelektuální transfery na pomezí střední a východní Evropy v historické perspektivě* řešeného na katedře slavistiky FF UP v Olomouci.

Překlad expresivních jednotek je jedním z nejobtížnějších úkolů, s nímž se překladatel při své práci potýká. Vyžaduje nejen dobrou znalost výchozího a cílového jazyka, ale i obou sociálně-kulturních prostředí. Nalézt adekvátní ekvivalent, jenž by měl na čtenáře přeloženého díla stejný účinek jako na čtenáře originálu, není vždy snadné také proto, že to, zda (popř. nakolik) je určitý lexém expresivní, je často velmi subjektivní. A i chápání **expresivity** se u jednotlivých lingvistů liší. My vycházíme z definice J. Zimy, který charakterizuje expresivní výraz jako „jazykovou subjektivní reakci mluvčího na určitou skutečnost, v níž nociónální prvky slova jsou doplněny nejen jeho citovým vztahem ke skutečnosti, nýbrž často také prvky jeho úsilí volního.“¹ Do oblasti expresivity tedy řadí „nejen aktualizace motivované citově, ale i jiné záměrné aktualizace, např. prostředky obrazného pojmenování (tzv. prostředky básnické), prostředky jazykové komiky apod.“²

Expresivita slova může souviset s: 1. jeho hláskovou a slovtvornou podobou; 2. změnou věcného významu; 3. interferencí dvou stylistických vrstev. To odpovídá Zimově klasifikaci expresivity na: inherentní, adherentní a kontextovou. V tomto článku se věnujeme analýze inherentně a adherentně expresivních slovesných pojmenování a frazeologismů, konkrétně pak těm jednotkám, jež spadají do tematické skupiny „**mluvit vs. mluvit s příznakem intenzity**“. Expresivní slovesa, která zde zkoumáme, nazývá M. Dokulil ve své stati *Dva příspěvky k odvozování sloves slovesy úsilnými* neboli *intenzívny*, tj. slovesy, jež dodávají „slovesnému ději základového slovesa významový odstín úsilnosti, větší intenzity děje. Velmi často jsou jejich základem slovesa imitativní,“³ tj. lexémy napodobující přírodní, zvířecí a lidské zvuky, zvuky vydávané při používání nástrojů apod. U těchto jednotek se uplatňuje tzv. reprodukční pojmenovací přístup, jenž spočívá v tom, „že se v slovesu reprodukuje určitý jazykový výraz, výrok nebo přírodní zvuk, [...] srov. *bědovat* „naříkat běda“, *sakrovat* „říkat sakra“, *čimčarovat* „volat čimčara/ra/“ atp.“⁴

Všechny jednotky analyzované v této stati jsou excerpovány z prvního dílu humoristického románu J. Haška *Osudy dobrého vojáka Švejka*⁵ a jeho ukrajinských překladů: *Пригоди доброго вояки Швейка за світової війни*⁶, *Пригоди доброго вояки*

- 1 ZIMA, J.: *Expresivita slova v současné češtině*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961, s. 82.
- 2 GREPL, M.: *Emocionálně motivované aktualizace v syntaktické struktuře výpovědi*. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1967, s. 15.
- 3 DOKULIL, M.: *Dva příspěvky k odvozování sloves*. Naše řeč, 1982, č. 1, s. 7.
- 4 Ibidem, s. 3.
- 5 HAŠEK, J.: *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*. Praha: Naše vojsko, 1959.
- 6 HAŠEK, Ja.: *Pryhody dobroho vojaka Švejka za svitovoji vijny*. Skoroč. preklad H. Sybirnyj. Kyjiv: Knyhospilka, 1930.

Швейка підчас світової війни^{7,8}, *Пригоди бравого вояки Швейка*⁹ a *Пригоди бравого вояка Швейка*¹⁰.

Jak jsme se již zmínili, překlad expresiv není snadný. Ještě obtížnějším je však pro ty překladatele, jež se věnují jazykům, které neposkytují adekvátní množství či kvalitu překladových slovníků, jako např. český a ukrajinský jazyk. Zde se musí překladatel opírat zejména o dvoudílný *Česko-ukrajinský slovník*¹¹, popř. novější *Česko-ukrajinský slovník*¹², jelikož česko-ukrajinský frazeologický slovník doposud nebyl sestaven a *Ukrajinsko-český a česko-ukrajinský slovník*¹³ neobsahuje dostatečný počet jednotek. Překladatelé tedy musí využívat synonymické a frazeologické/idiomatické slovníky daných jazyků.

Pokud nahlédneme do českých slovníků synonym, nalezneme u slovesa *mluvit* či *mluvit + Adv_{mod}* širokou nabídku neutrálních i stylisticky zabarvených synonym. Např. **mluvit** – povídat (si), hovořit, rozmlouvat, vyjadřovat se slovy, užívat jazyka, ozývat se, otevřít ústa, dorozumívat se (řeči), ob. dělat řeči aj.¹⁴; Expresivně zabarvená slovesná pojmenování mají často více významů, např. breptat je součástí synonymické řady „**mluvit vadně/nesrozumitelně**“ – expr. přebreptávat se, expr. jazyk mu ujel, expr. klopýtat, vesměs expr., zprav. ob. breptat.¹⁵, mektat, koktat, drmolit¹⁶, brebentit, repetit¹⁷; ale také „**mnoho, nesmyslně mluvit**“: žvanit, tlachat¹⁸. Synonymickou řadu „mnoho, nesmyslně mluvit“ pak můžeme doplnit o lexémy: tlachat, klábosit, kecat, plkat, žvástat, plácát¹⁹. Poměrně bohatá jsou i synonyma s významem „**mluvit hlubokým hlasem**“: expr. bručet (si), zhrub. bučet, ob. expr. zabubáčit; broukat,

7 HAŠEK, Ja.: *Pryhody dobroho vojaka Švejka pidčas svitovoji vijny*. Pereklad O. Zalužnyj. L'viv: Luna, 1930.

8 Je třeba však upozornit na skutečnost, že H. Sybirnyj a O. Zalužnyj nepřeložili celý text, nýbrž pouze některé kapitoly či části kapitol, a proto u některých příkladů jejich varianty neuvádíme.

9 HAŠEK, Ja.: *Pryhody dobroho vojaka Švejka*. Pereklad S. Masljak. Kyjiv: Radjans'kyj pis'mennyk, 1958.

10 HAŠEK, Ja.: *Pryhody dobroho vojaka Švejka*. Pereklad S. Masljak. Charkiv: Folio, 2002.

11 *Česko-ukrajinský slovník. Ve dvou dílech. Díl 1*. Kyjev: Naukova dumka, 1988, *Česko-ukrajinský slovník. Ve dvou dílech. Díl 2*. Kyjev: Naukova dumka, 1989.

12 NOVÁK, J.: *Česko-ukrajinský slovník: přes 100 000 slov a slovních spojení = Čes'ko-ukrajins'kyj slovnyk: ponad 100 000 sliv ta slovospolučen'*. Kyjiv: Čumacjkyj Šljach, 2008.

13 ŠÍŠKOVÁ, R. – SAVICKÝ, N.: *Ukrajinsko-český, česko-ukrajinský slovník*. Voznice: Leda, 2008.

14 HALLER, J.: *Český slovník věcný a synonymický II*. Praha: SPN, 1974, s. 99, 100, PALA, K. – VŠIANSKÝ, J.: *Slovník českých synonym*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996, s. 139.

15 HALLER, J.: *Český slovník věcný a synonymický II*. Praha: SPN, 1974., s. 96–97.

16 PALA, K. – VŠIANSKÝ, J.: *Slovník českých synonym*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996, s. 28.

17 HAVRÁNEK, B. (red.): *Slovník spisovného jazyka českého I. (A–M)*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1960, s. 167.

18 Ibidem, s. 167.

19 PALA, K. – VŠIANSKÝ, J.: *Slovník českých synonym*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996, s. 435.

mručet, mumlat, brumlat, vrčet, ob. brblat, bublat, huhlat, zafrflat, hučet, bzučet, mrčet, vzrat aj.²⁰ Slovník spisovného jazyka českého ale sloveso *bručeti* uvádí i ve významu: expr. 1. hubovat, reptat, brblat; 2. bručivě říkat, po(z)pěvovat; broukat, pobrukovat.²¹ Velký počet jednotek obsahuje také synonymická řada „**mluvit drsně**“: vesměs expr. vyjždět (si), ob. expr. vypálit, zhrub. kdákat, expr. zakvokat, expr. štěkat, ob. expr. vyvádět, zhrub. otevírat si / roztahovat si hubu (zobák, klapačku, kušnu, tlamu ap.) aj.²²

Stejně můžeme postupovat i při hledání synonymních výrazů v ukrajinštině. *Практичний словник синонімів української мови* zachycuje téměř 17 000 synonymických řad. Např. neutrálnímu slovesu **говорити** jsou připisována synonyma: казати, мовити, вести річ (мову), висловлюватися, цвенькати, обертати язиком; балакати, розмовляти; гомоніти, гурорити aj.²³ Stejně jako české slovníky, i ukrajinské uvádějí u slovesa **говорити** synonyma s významy: „**příliš mnoho**“: просторікувати, молоти, мати довгий язик; „**rychle, nesrozumitelně**“: шварґотіти; „**hrubě**“: гаркати, рикати; „**pomalů**“: зимувати на кожному слові; „**skrz zuby**“: (крізь зуби) цідити aj.²⁴ Uvedené jednotky však nejsou vždy doplněny o poznámky blíže specifikující jejich stylový příznak, což může výběr adekvátního ekvivalentu ztížit. Překladatelé ale mohou využít při své práci i *Великий тлумачний словник сучасної української мови*, který zachycuje jednotky s jejich významem a užitím, synonymy i poznámkami o stylovém příznaku.

Expresivní nejsou pouze lexémy. Stylová příznakovost a expresivita je charakteristická také pro většinu frazémů. Mnohé z nich vznikly metaforickým či metonymickým přenesením významu a kvůli své hodnotící funkci se využívají jako intenzifikátory. V *Osudech dobrého vojáka Švejka* nalezne např. *mluvit páté přes deváté*; *mluvit, co mu slina přinese na jazyk*; *vést si svou*; *promluvit do duše* aj. V tomto článku se však věnujeme primárně slovesným pojmenováním, a proto zde analyzujeme jen ukrajinské frazémy, pomocí nichž byly české lexémy přeloženy.

Třebaže jsou *Osudy dobrého vojáka Švejka* velmi bohaté na expresiva, stejně jako v ostatních dílech, i zde převládají neutrální jednotky, např. říct, ozvat se, prohlásit, poznamenat, pravit, promluvit, sdělit – сказати, відізватися, заявити, зауважити, промовити, виголосити промову, розповісти aj. Vzhledem k tomu, že takové výrazy

20 HALLER, J.: *Český slovník věcný a synonymický II*. Praha: SPN, 1974, s. 94–95.

21 HAVRÁNEK, B. (red.): *Slovník spisovného jazyka českého I. (A–M)*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1960, s. 172.

22 HALLER, J.: *Český slovník věcný a synonymický II*. Praha: SPN, 1974, s. 91–92.

23 KARAVANSKIJ, S.: *Практичний словник синонімів української мови*. Kyjiv: Ukrajin'ska knyha, 2000, s. 72.

24 Ibidem, s. 71.

nepředstavují pro překladatele problém, těmito jednotek se zde zabývat nebudeme. Pozornost zaměříme na složitější, a tudíž zajímavější příklady.

Velmi oblíbeným prostředkem k vyjádření naší nelibosti, nesouhlasu, odporu či opovržení jsou zoomorfní metafory. Zoomorfismy se zpravidla používají jako nadávky či pojmenování osob, např. svině, prase, kráva, vůl, koza, osel, beran, slepice, slon aj., nezřídka ale také můžeme slyšet, že člověk bučí, mečí, štěká, vrčí, vrní, kňourá, kváká, bečí, bručí, kdáká, kvoká, otvírá si zobák, ani nepípne atd. Říše zvířat nám umožňuje vytvářet nepřeborné množství slovesných pojmenování a frazeologismů, čehož využil ve svém románu i J. Hašek. A vzhledem k tomu, že čeština i ukrajinština patří mezi slovanské jazyky, stejně si často počínali i ukrajinští překladatelé. Např. „*Běhali kolem mě jako psi, štěkali na mne, a já pořád nic.*“²⁵ – *Бігали навколо мене, як собаки, гавкали на мене, а я ні слова.*^{26,27} Jak autor, tak překladatel využili podobnosti mezi nepřijemným zvukem, jenž vydává pes, a ostrým, úsečným a pronikavým tónem hlasu, který nasadíme, jestliže chceme vyjádřit svou nespokojenost s druhým jedincem.

O několik stran dále dává Haškův i Masljakův úředník policejního ředitelství najevo své rozhořčení vrčením, tj. opět zvukem typickým pro podrážděného psa: *Černožlutý dravec zavrčel a podíval se ještě jednou Švejkevi do očí.*²⁸ – *Чорно-жовтий хижак загарчав і ще раз поглянув Швейкові у вічі.*²⁹ Zalužnyj zvolil jiné původem zvukomalebné slovo – *забурмотіти*: *Комісар забурмотів щось і подивився щераз Швейкові в очі.*³⁰ Slovesné pojmenování *забурмотіти* je popisováno jako: тихо і невиразно заговорити³¹ a je odvozené od citoslovce бур. *Етимологічний словник української мови* uvádí u citoslovce бур – вигук, що передає мурмотіння, бубоніння (людини); a upozorňuje rovněž na případnou mylnou spojitost s bouřkou (буря). Zdůrazňuje souvislost s praslovanským *bъr- „очевидно, споріднене с псл. *bъr-, відображенням у п. ст. barcecē , шуміти‘, ч. brkati (заст.) ,летіти (про птахів), бриніти (при польоті)‘, ст. brčeti ,летіти‘, ...“³²

25 HAŠEK, J.: *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*. Praha: Naše vojsko, 1959, s. 97.

26 HAŠEK, J.: *Pryhody dobroho vojaka Švejka*. Pereklad S. Masljak. Kyjiv: Radjans'kyj piš'mennyk, 1958, s. 65.

27 V případě, že jsou Masljakovy překlady totožné, uvádíme jen nejstarší překlad.

28 HAŠEK, J.: *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*. Praha: Naše vojsko, 1959, s. 80.

29 HAŠEK, J.: *Pryhody dobroho vojaka Švejka*. Pereklad S. Masljak. Charkiv: Folio, 2002, s. 47.

30 HAŠEK, J.: *Pryhody dobroho vojaka Švejka pidčas svitovoji vijnjy*. Pereklad O. Zalužnyj. L'viv: Luna, 1930, s. 39.

31 BUSEL, V. T. (red.): *Velykyj tumačnyj slovnyk sučasnoji ukrajins'koji movy*. Īrpin': VTF Perun, 2009, s. 377.

32 MEL'NIČUK, O. S. (red.): *Etymolohičnyj slovnyk ukrajins'koji movy u 7 t. Tom 1*. Kyjiv: Naukova dumka, 1982, s. 297.

Sloveso *бурмотити* se vyskytuje také při překladu českých zvukomalebných lexémů: zabručet, bručet si. Bručivé zvuky v nás vyvolávají asociaci s medvědem, nicméně základové citoslovce ve slovnících doloženo není. Jeho „existenci lze předpokládat: např. k bručet ‚vydávat (souvisle) bručivý zvuk‘ [...] není doloženo základové citoslovce (je doloženo pouze *brum*, které je bezprostředním základem slovesa *brumlat*), je však zcela dobře možné.“³³

V Haškově románu je slovesné pojmenování *zabručet* použito v přeneseném významu: bručivé říci, *zazpívat*³⁴, např. *Kdosi zabručel*: „Dejte mu *deku*,“ ...³⁵ – „*Киньте йому деку на голову!*“ *забурмотів* *хтось гнівно з середини*, ...³⁶ V pozdějších vydáních Masljakova překladu se vyskytuje hovorové zvukomalebné synonymum *бурчати*, rovněž odvozené od citoslovce *бур*: *Хтось пробурчав*: *Висповідайте його під ковдрою!*³⁷ V původním Masljakově překladu se ale objevuje imitativní sloveso *мимрити* – *Хтось промимрив*: *Замотати б тебе в ковдру і всипати жару.*³⁸ Dané expresivum je odvozené od citoslovce *мур-мур* napodobujícího zvuk vydávaný předoucí kočkou.³⁹

Reflexivní sloveso *bručet si* použil Hašek ve chvíli, kdy si Švejk tiše zpívá: „*Švejk odcházel se šikovatelem do kanceláře a po cestě přes nádvoří bručel si*: *Vždycky jsem si myslel, / že je vojna špás, / že tam budu tejděn nebo dvě neděle, / přijdu domů zas...*“⁴⁰ Jak Zalužnyj, tak Masljak přeložili dané expresivum frazémy tvořenými zvukomalebnými slovesy: *бурмотити*, *курникати* a *мугикати*. Hovorové slovo *курникати* se, stejně jako již zmíněné *мимрити*, asociuje s kočkami, jelikož je odvozeno od citoslovce *курняв* napodobujícího kočičí mňoukání.⁴¹ Význam tohoto slova je totožný jako u jeho českého ekvivalentu: *тихенько наспівувати*, a je synonymem k *мугикати*.⁴² Původ slovesa *мугикати* je však třeba hledat u citoslovce *гм, мр* imitujících zvuky vyjadřující zdrženlivé přitakání, pochyby, rozpaky, přemýšlení, ironii, nesouhlas,

33 DOKULIL, M.: *K jednomu typu slovesných pojmenování*. In: *Naše řeč*, 1974, č. 2, s. 62.

34 HAVRÁNEK, B. (red.): *Slovník spisovného jazyka českého IV. (V–Ž)*. Praha: Academia, 1971, s. 459.

35 HAŠEK, J.: *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*. Praha: Naše vojsko, 1959, s. 105.

36 HAŠEK, Ja.: *Pryhody dobroho vojaka Švejka pidčas svitovoji vijny*. Pereklad O. Zalužnyj. L'viv: Luna, 1930, s. 60.

37 HAŠEK, Ja.: *Pryhody dobroho vojaka Švejka*. Pereklad S. Masljak. Charkiv: Folio, 2002, s. 85.

38 HAŠEK, Ja.: *Pryhody dobroho vojaka Švejka*. Pereklad S. Masljak. Kyjiv: Radjans'kyj pis'mennyk, 1958, s. 73.

39 MEL'NIČUK, O. S. (red.): *Etymolohičnyj slovnyk ukrajins'koji movy u 7 t. Tom 3*. Kyjiv: Naukova dumka, 1989, s. 538.

40 HAŠEK, J.: *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*. Praha: Naše vojsko, 1959, s. 108.

41 MEL'NIČUK, O. S. (red.): *Etymolohičnyj slovnyk ukrajins'koji movy u 7 t. Tom 1*. Kyjiv: Naukova dumka, 1982, s. 156.

42 BUSEL, V. T. (red.): *Velykyj tumačnyj slovnyk sučasnoji ukrajins'koji movy*. Īrpin': VTF Perun, 2009, s. 599.

rozčilení apod. *Швейк пішов з фельдфеблем до канцелярії, а по дорозі через подвір'я, бурмотів собі під носом:...*⁴³ – *Швейк пішов з фельдфебелем і дорогою через подвір'я курникав під ніс:...*⁴⁴; *Швейк пішов з фельдфебелем до канцелярії й дорогою через подвір'я мугикав під ніс:...*⁴⁵ Překladatelé zvolili frazémy pravděpodobně proto, aby zdůraznili, že původce děje je totožný s objektem, který je dějem zasažen. Píseň totiž není určena cizím uším – Švejek si ji zpěvuje „pod nos“, tzn. tiše, sám pro sebe.

Ještě explicitněji a expresivněji přeložil Masljak Švejkovo konstatování, že není třeba stále hovořit o politice a o nedávno vyhlášené válce: „*Nač to pořád přežvykovat,*“ řekl Švejek, „*vyhrát se to musí a basta, teď ale už musím jít domů.*“⁴⁶ – *На бика пережовувати без кінця одне й те же? – сказав Швейк. – Мусимо виграти і все! А зараз мені час додому.*⁴⁷ Stejně jako dobytek ve své tlamě dlouho přežvykuje potravu, tak i tajný policista Bretschneider stále otevřel téma politiky ve snaze odhalit v některém z návštěvníků hostince U Kalicha protimonarchistické myšlenky. Jelikož opilý Bretschneider svými vytrvalými dotazy přítomné obtěžoval, vložil Hašek Švejkovi do úst právě expresivní výraz. Překlad Zalužného pomocí neutrální jednotky *думати*, která patřičně nevyjadřuje zamýšlenou intenzitu, nepovažujeme za adekvátní. „*Але пощо про це все думати?*“ сказав Швейк. „*Виграти мусимо і кінець! Але я вже мушу йти додому.*“⁴⁸ Srov. *пřežvykovat* (hanl.) – stále, bezduše opakovat⁴⁹; *пережовувати* – багато разів звертатися у думках, розмові і т. ін. до одного й того ж предмета, питання; довго, з усіх боків обмірковувати, обговорювати або описувати що-небудь⁵⁰; *думати* – спрямовувати свої думки на кого-, що-небудь.⁵¹

Stejný základ jako sloveso *пřežvykovat* má i hanlivé *žvanit*. Hašek použil dané expresivum několikrát, např. „... *poněvadž žvanil pořád něco o zázraku.*“⁵² Masljak

43 HAŠEK, Ja.: *Pryhody dobroho vojaka Švejka pidčas svitovoji vijny*. Pereklad O. Zalužnyj. L'viv: Luna, 1930, s. 61.

44 HAŠEK, Ja.: *Pryhody dobroho vojaka Švejka*. Pereklad S. Masljak. Kyjiv: Radjans'kyj pis'mennyk, 1958, s. 74.

45 HAŠEK, Ja.: *Pryhody dobroho vojaka Švejka*. Pereklad S. Masljak. Charkiv: Folio, 2002, s. 87.

46 HAŠEK, J.: *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*. Praha: Naše vojsko, 1959, s. 84.

47 HAŠEK, Ja.: *Pryhody dobroho vojaka Švejka*. Pereklad S. Masljak. Kyjiv: Radjans'kyj pis'mennyk, 1958, s. 52.

48 HAŠEK, Ja.: *Pryhody dobroho vojaka Švejka pidčas svitovoji vijny*. Pereklad O. Zalužnyj. L'viv: Luna, 1930, s. 43.

49 HAVRÁNEK, B. (red.): *Slovník spisovného jazyka českého I. (A–M)*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1960, s. 1085.

50 BUSEL, V. T. (red.): *Velykyj tlumačnyj slovnyk sučasnoji ukrajins'koji movy*. Īrpin': VTF Perun, 2009, s. 910.

51 Ibidem, s. 331.

52 HAŠEK, J.: *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*. Praha: Naše vojsko, 1959, s. 152.

v tomto případě zvolil hovorové sloveso **пласти**: ... бо він безнастанно **плів** щось про чудо.⁵³ Tyto výrazy jsou totožné z pohledu sémantiky, srov. žvanit – mnoho a planě, nesmyslně nebo hloupě mluvit; tlachat, breptat, plácát⁵⁴; пласти – говорити що-небудь нерозумне, безглузде⁵⁵; nicméně jejich stylistický příznak stejný není. Za adekvátnější považujeme překlad **розводити теревені**, který Masljak použil ve větě: *Uměl tak krásně žvanit o neskonale milosti boží, sílit zpustlé vězně a muže zneuctěné.*⁵⁶ – *Він умів так гарно розводити теревені про нескінчене милосердя боже та морально підтримувати занепалих і нечетивих в'язнів, ...*⁵⁷ Hovorové pejorativum **теревені** (popř. **теревені-вені**) vytváří frazeologickou jednotku i s jinými slovesy, např. **теревені** правити (гнути, розводити, розвести, розпускати, розпустити, точити, городити, пласти i t. in.), existuje rovněž zvukomalebné sloveso **теревенити**⁵⁸ s tímž příznakem. Česko-ukrajinský slovník nabízí i další synonyma, např. базікати, молоти; п'ятякати, варнякати.⁵⁹ Nehledě na množství uvedených variant, Masljak později překládá pejorativum **žvanit** hovorový slovem **городити** (усяку всячину, v pověšších vydáních **городити казна-що**): „*Když hodně žvaní a druhé ho poslouchá.*“⁶⁰ – *Коли один городить усяку всячину, а інший вже й вуха розвісив.*⁶¹ – *Коли один городить казна-що, а другий уже й вуха розвісив.*⁶² Sloveso **городити** sice nevyjadřuje tak silný negativní příznak, nicméně Masljakovi se podařilo expresivitu kompenzovat pomocí jiných jednotek v tomto souvětí.

Výše zmíněný znevažující lexém **п'ятякати** se objevuje v překladu Sybirného: „...*poněvadž žvanil pořád něco o zázraku.*“⁶³ – ... бо весь час щось **п'ятякав** про диво.⁶⁴ I on tedy využívá při své práci deriváty imitativních citoslovcí. Citoslovce

53 HAŠEK, Ja.: *Pryhody dobroho vojaka Švejka*. Pereklad S. Masljak. Kyjiv: Radjans'kyj pis'mennyk, 1958, s. 122.

54 HAVRÁNEK, B. (red.): *Slovník spisovného jazyka českého IV. (V–Ž)*. Praha: Academia, 1971, s. 940.

55 BUSEL, V. T. (red.): *Velykyj tlumačnyj slovnyk sučasnoji ukrajins'koji movy*. Īrpin': VTF Perun, 2009, s. 982.

56 HAŠEK, J.: *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*. Praha: Naše vojsko, 1959, s. 112.

57 HAŠEK, Ja.: *Pryhody dobroho vojaka Švejka*. Pereklad S. Masljak. Kyjiv: Radjans'kyj pis'mennyk, 1958, s. 80.

58 BUSEL, V. T. (red.): *Velykyj tlumačnyj slovnyk sučasnoji ukrajins'koji movy*. Īrpin': VTF Perun, 2009, s. 1443.

59 Česko-ukrajinský slovník. *Ve dvou dílech. Díl 2*. Kyjev: Naukova dumka, 1989, s. 710.

60 HAŠEK, J.: *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*. Praha: Naše vojsko, 1959, s. 164.

61 HAŠEK, Ja.: *Pryhody dobroho vojaka Švejka*. Pereklad S. Masljak. Kyjiv: Radjans'kyj pis'mennyk, 1958, s. 134.

62 HAŠEK, Ja.: *Pryhody dobroho vojaka Švejka*. Pereklad S. Masljak. Charkiv: Folio, 2002, s. 144.

63 HAŠEK, J.: *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*. Praha: Naše vojsko, 1959, s. 152.

64 HAŠEK, Ja.: *Pryhody dobroho vojaka Švejka za svitovoji vijny*. Skoroč. pereklad H. Sybirnyj. Kyjiv: Knyhospilka, 1930, s. 46.

п'ятя наподобує тл'ач'ані, пл'ач'ані (несмыслу)⁶⁵ a samotné sloveso se pak používá ve významu: говорити багато про щось неістотно, пусте, не варто уваги. // Вести довгу беззмисловну, непослідовну розмову.⁶⁶

Slovesné pojmenování p'atyakati použil Sybirnyj i při překladu expresiva breptat ve významu: mluvit rychle a nesrozumitelně; drmolit, brebentit, repetit⁶⁷: *Malý tloušťík, který už začal breptat, sváděl Švejka, aby ještě počkal.*⁶⁸ – *Нузенький, що почав уже сам із собою п'атякати, одмовлявся, а високий теж був тої думки, що ксьондз може почекаму.*⁶⁹ Význam daných expresiv není zcela totožný, stejně jako jejich stylový příznak. Žádný ze slovníků, které jsme použili, bohužel blíže nespécifikuje expresivní příznak slovesa breptat. Domníváme se však, že znevažující sloveso p'atyakati je silnější, a proto bychom zvolili jiné ekvivalenty, např. мимрити, миркати či бурмотити, které nabízí překladový slovník.⁷⁰

Pejorativum p'atyakati se vyskytuje i v Masljakově textu, zde však jako ekvivalent expresiva kušnit, odvozeného od vulgárního pojmenování úst kušna (z něm. Gusche): „Himmelherrgott, tak tu hubu držte, když jsem vám poručil, tak víte dobře, že nesmíte kušnit.“⁷¹ – *Himmelherrgott. Ну, і мовчіть, коли я вам наказав, ви ж добре знаєте, що вам не дозволено п'атякати.*⁷² Toto užití slovesa p'atyakati považujeme za adekvátnější, jelikož jsou jejich stylové příznaky téměř stejné. Zalužnyj zde zvolil překlad pomocí imitativních citoslovcí: „A do чорта – морду на замок! Як я вам кажу, то **ані мру-мру**.“⁷³ Frazém aní mru-mru však v ukrajinských výkladových a překladových slovnících zafixován není. Zalužnyj při své práci hojně využíval dialektismů a tento výraz je jedním z nich. Srov. мру-мру (dial.) – мур-мур; мрукати (dial.) – муркотити. Etymologický slovník odůvodňuje pravopis dialektismu vlivem polštiny, z níž byl daný výraz vypůj-

65 MEL'NIČUK, O. S. (red.): *Etymologičnyj slovnyk ukrajins'koho movy u 7 t. Tom 4.* Kyjiv: Naukova dumka, 2003, s. 318.

66 BUSEL, V. T. (red.): *Velykyj tumačnyj slovnyk sučasnoji ukrajins'koho movy.* Īrpin': VTF Perun, 2009, s. 894.

67 HAVRÁNEK, B. (red.): *Slovník spisovného jazyka českého I. (A–M).* Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1960, s. 167.

68 HAŠEK, J.: *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války.* Praha: Naše vojsko, 1959, s. 131.

69 HAŠEK, J.: *Pryhody dobroho vojaka Švejka za svitovoji vijny.* Skoroč. preklad H. Sybirnyj. Kyjiv: Knyhospilka, 1930, s. 24.

70 *Česko-ukrajinský slovník. Ve dvou dílech. Díl 1.* Kyjev. Naukova dumka, 1988, s. 60.

71 HAŠEK, J.: *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války.* Praha: Naše vojsko, 1959, s. 106.

72 HAŠEK, J.: *Pryhody dobroho vojaka Švejka.* Pereklad S. Masljak. Kyjiv: Radjans'kyj pis'mennyk, 1958, s. 74.

73 HAŠEK, J.: *Pryhody dobroho vojaka Švejka pidčas svitovoji vijny.* Pereklad O. Zalužnyj. L'viv: Luna, 1930, s. 61.

čen.⁷⁴ Expresivum **ні (ані) мур-мур** se používá: на позначення повного мовчання, незнання, невміння.⁷⁵ Považovali bychom ho za adekvátní ekvivalent spíše k českým frazémům *ani muk, nevydat ani hlásku* apod., jež nenesou zhrubělý příznak jako lexém *kušnit*.

Jednotky synonymické řady „mluvit“ a „mluvit s odstínem intenzity“ patří mezi slovesná pojmenování, jež se v uměleckém textu vyskytují nejčastěji. Verbální komunikace je však pouze jen jednou z forem komunikace. Nezřídka není důležité jen to, co říkáme, ale také způsob, jak informaci sdělujeme, tj. hlasitost a emoční zabarvení projevu, výška tónu hlasu, rychlost a plynulost řeči atd. Autor literárního díla se proto musí snažit zachytit i doprovodné rysy verbální komunikace, k čemuž využívá expresivní lexémy a frazémy. Při analyzování *Osudů dobrého vojáka Švejka* jsme si všimli, že jak v originále, tak v ukrajinských překladech se vyskytuje velké množství imitativních sloves, tj. sloves odvozených od citoslovcí napodobujících lidské, zvířecí a přírodní zvuky a zvuky vydávané předměty. Často se jednalo o přenesení významu: zvuky vydávané zvířaty – vydávat zvuky jako dané zvíře, např. štěkat, vrčet, bručet, гавкати, гарчати, мурмотити, мимрити apod. Ne vždy se však metaforické obrazy shodovaly. Zatímco v originále nacházíme lexémy asociující se převážně se psem a medvědem, v ukrajinských textech se objevuje obraz kočky. Ukrajinské překlady se také ukázaly explicitnější než originál, např. курникав під ніс, мутикав під ніс, бурмотів собі під носом, пережовувати без кінця одне й те же, городить усяку всячину, розводити теревені aj., pravděpodobně proto, aby byla kompenzována ztráta expresivity v jiné části textu.

Literatura:

- DOKULIL, M.: *Dva příspěvky k odvozování sloves*. Naše řeč, 1982, č. 1, s. 1–11. ISSN 0027-8203.
- DOKULIL, M.: *K jednomu typu slovesných pojmenování*. In: Naše řeč, 1974, č. 2, s. 57–64. ISSN 0027-8203.
- GREPL, M. *Emocionálně motivované aktualizace v syntaktické struktuře výpovědi*. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1967.
- HAŠEK, J.: *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*. Praha: Naše vojsko, 1959.

74 MEL'NIČUK, O. S. (red.): *Etymolohičnyj slovnyk ukrajins'koji movy u 7 t. Tom 3*. Kyjiv: Naukova dumka, 1989, s. 528.

75 *Mur-mur*. In: *Slovnyk ukrajins'koji movy*. <http://sum.in.ua/s/mur-mur>. [online]. [cit. 1. 4. 2016].

- HAŠEK, Ja.: *Pryhody dobroho vojaka Švejka*. Perekład S. Masljak. Charkìv: Folio, 2002. ISBN 966-03-1850-2.
- HAŠEK, Ja.: *Pryhody dobroho vojaka Švejka*. Perekład S. Masljak. Kyjiv: Radjans'kyj pis'mennyk, 1958.
- HAŠEK, Ja.: *Pryhody dobroho vojaka Švejka pidčas svitovoji vijny*. Perekład O. Zalužnyj. L'viv: Luna, 1930.
- HAŠEK, Ja.: *Pryhody dobroho vojaka Švejka za svitovoji vijny*. Skoroč. perekład H. Sybirnyj. Kyjiv: Knyhospilka, 1930.
- Mur-mur*. In: Slovník ukrajins'koji movy. <http://sum.in.ua/s/mur-mur>. [online]. [cit. 1. 4. 2016].
- ZIMA, J. *Expresivita slova v současné češtině*. Praha: Academia, 1961.

Slovníky:

- BUSEL, V. T. (red.): *Velykyj tlumačnyj slovník sučasnoji ukrajins'koji movy*. Īrpin': VTF Perun, 2009. ISBN 966-569-013-2.
- Česko-ukrajinský slovník. Ve dvou dílech. Díl 1*. Kyjev. Naukova dumka, 1988. ISBN 5-12-000145-9.
- Česko-ukrajinský slovník. Ve dvou dílech. Díl 2*. Kyjev: Naukova dumka, 1989. ISBN 5-12-001262-0.
- HALLER, J.: *Český slovník věcný a synonymický II*. Praha: SPN, 1974. 1996. ISBN 80-7106-059-3.
- HAVRÁNEK, B. (red.): *Slovník spisovného jazyka českého I. (A–M)*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1960.
- HAVRÁNEK, B. (red.): *Slovník spisovného jazyka českého II. (N–Q)*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1964.
- HAVRÁNEK, B. (red.): *Slovník spisovného jazyka českého IV. (V–Ž)*. Praha: Academia, 1971.
- KARAVANSKIJ, S.: *Praktyčnyj slovník synonimiv ukrajins'koji movy*. Kyjiv: Ukrajins'ka knyha, 2000. ISBN 966-7219-11-9.
- MEL'NIČUK, O. S. (red.): *Etymolohičnyj slovník ukrajins'koji movy u 7 t. Tom 1*. Kyjiv: Naukova dumka, 1982.
- MEL'NIČUK, O. S. (red.): *Etymolohičnyj slovník ukrajins'koji movy u 7 t. Tom 3*. Kyjiv: Naukova dumka, 1989. ISBN 5-12-001263-9.
- MEL'NIČUK, O. S. (red.): *Etymolohičnyj slovník ukrajins'koji movy u 7 t. Tom 4*. Kyjiv: Naukova dumka, 2003. ISBN 966-00-0590-3.
- NOVÁK, J.: *Česko-ukrajinský slovník: přes 100 000 slov a slovních spojení = Čes'ko-ukrajins'kyj slovník: ponad 100 000 sliv ta slovospolučen'*. Kyjiv: Čumacjkyj Šljach, 2008. ISBN 9668272110.

PALA, K. – VŠIANSKÝ, J.: *Slovník českých synonym*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996. ISBN 80-7106-059-3.

ŠÍŠKOVÁ, R. – SAVICKÝ, N.: *Ukrajinsko-český, česko-ukrajinský slovník*. Voznice: Leda, 2008. ISBN 9788073351137.

O autorovi

Hana Mrázková, Palacký University Olomouc,
Faculty of Arts, Department of Slavonic Studies,
Olomouc, the Czech Republic, mrazkovh@gmail.com